

UNIKATOWY ALBUM DRZEWORYTÓW „BRUDNOPIS JÓZEFA MUCZKOWSKIEGO”

W Bibliotece Kórnickiej znajdują się dwie interesujące pozycje dotyczące drzeworytów pochodzących z XVI i XVII wieku. Jedną z nich jest album pod redakcją Józefa Muczkowskiego *Zbiór drzeworytów w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego zachowanych* (Kraków 1849)¹, drugą — unikatowy zestaw próbnych odbitek wykonanych do tego albumu, nazwany przeze mnie „Brudnopisem Józefa Muczkowskiego”.

We wstępie do zbioru z 1849 roku Muczkowski wspomniał o historii klocków drzeworytniczych, których użył do skomponowania książki. Według jego relacji, w 1837 roku były one złożone w dwóch pakach, bez inwentarza, w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego. Na ich liczbę - 2816 sztuk - składały się szczątkowe wyposażenia drukarni krakowskich XVI i XVII stulecia. Klocki, znacznie uszkodzone, poddane zostały konserwacji, po czym odbite, po 20 egzemplarzy z każdego, w drukarni Józefa Czecha w Krakowie. Było to pierwsze chaotyczne zestawienie, które służyło głównie zebraniu wszystkich odbitek w jedną całość. Trzy lata później (1840) doszło do wydania, które nazwać można drugim. Wykonał je Ludwik Kosicki, dyrektor szkoły technicznej w Krakowie, na polecenie komisarza rządowego przy instytutach naukowych krakowskich ks. prałata Jana Chrzyciela Schindlera. Wykorzystano wtedy 1251 sztuk klocków, lecz bez merytorycznej opieki Muczkowskiego. Wybrane sceny *Starego i Nowego Testamentu* ułożono według chronologii biblijnej. Nie uwzględniono zatem pochodzenia i czasu powstania grafik. Jednak książka cieszyła się na tyle dużą popularnością wśród kolekcjonerów, iż w 1847 roku rozpoczęto prace nad ponownym wydaniem. Ówczesny komisarz rządowy przy instytutach naukowych Józef Brodowicz, odnowiciel drukarni uniwersyteckiej, polecił Muczkowskiemu ponowne merytoryczne opracowanie zbioru. Tenże we wstępie do niego napisał:

Zbiór ten zawiera drzeworyty z biblij, postylli Wujka, kronik, herbarzów, zielników, dzieł astronomicznych, kalendarzy, książek do nabożeństwa i innych. W układzie

¹ Na stronie wewnętrznej albumu widnieje rozszerzony tytuł: *Zbiór odcisków drzeworytów w różnych dziełach polskich w XVI i XVII wieku odbitych a teraz w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego zachowanych*, Kraków w Drukarni Uniwersytetu 1849. Autorem wydania był Józef Muczkowski, profesor i bibliotekarz Uniwersytetu Jagiellońskiego. Funkcję dyrektora Biblioteki objął w 1837 r.

jego tylko drzeworyty należące do biblij i kronik uporządkowałem według dzieł, do których były użyte; bo wskazanie dokądby pojedyncze obrazki należały zbyt obszernego wymagałoby opisu².

Józef Muczkowski wskazując na źródła zamieszczonych w trzecim wydaniu drzeworytów wymienił: *Biblię* Jana Leopolda z 1561 i 1575 roku (tym samym wskazując na drzeworyty użyte do wydania tzw. *Biblii Lutra* z 1534 roku u Jana Luffta w Wittemberdze), *Postyllę* Jakuba Wujka z 1584 roku, *Żywoty Pana Jezusów* Jana Wuchalusza z 1594 roku, *Nowy Testament* Szarffenbergów z 1556 roku, *Kronikę świata* Marcina Bielskiego z dwóch wydań z lat 1554 i 1564, *Rozmowy, które miał król Salomon mądry z Marchołem*[...] oraz inne wydawnictwa związane z heraldyką, herbarzami, zielnikami etc.

Niestety, los nie oszczędził trzeciego wydania. Odbite tylko w 115 egzemplarzach uległo niemal całkowitemu zniszczeniu podczas pożaru miasta w 1849 roku. W. Kalinka napisał:

Wspomnieliśmy już o stratach poniesionych w księgarni i drukarni Friedleina; niemało poniósł szkody księgarz Czech, ale cięższej doznała kłeski drukarnia Uniwersytecka. Oto są niektóre szkody przez nią poniesione: [...] Nowa, zupełna a nader pracowicie ułożona, edycja drzeworytów Uniwersyteckich odbita jedynie w 115 egzemplarzach³.

Biblioteka Kórnicka PAN na szczęście posiada jeden z nielicznych ocalałych egzemplarzy tego wydania.

Drugą ważną pozycją poświęconą drzeworytnictwu polskiemu okresu XVI i XVII wieku, powiązaną z trzecim wydaniem albumu Muczkowskiego, jest tzw. „Brudnopis Józefa Muczkowskiego” zakupiony przez Bibliotekę Kórnicką w Krakowie⁴ w roku 1973 (nr akcesji 473). Składa się on z odbitek drzeworytniczych wykorzystanych do albumu *Zbiór drzeworytów...*

„Brudnopis” posiada 586 kart z odbitkami drzeworytniczymi wykonanymi na różnorodnych rodzajach papieru: papierze czerpanym, tekturze, bibule. Karty naklejone są na kartki papieru o wymiarach 210 x 340 mm, sklejonych ze sobą amatorsko i obłożonych tekturową okładką obciągniętą grubym płótnem. Pod każdą z kart znajduje się numer odpowiadający numerowi danej grafiki w wydaniu trzecim Muczkowskiego oraz numer inwentaryzacyjny Biblioteki Kórnickiej. Słaba jakość odbitek w tym zbiorze wskazuje na potraktowanie ich jako próbnych, przygotowawczych do właściwego wydania.

² J. Muczkowski, *Zbiór drzeworytów w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego zachowanych*, Kraków 1849, s. 1.

³ W. Kalinka, *Historia pożaru Miasta Krakowa (z rycinami)*, Kraków 1850, s. 60.

⁴ W Antykwariacie Naukowym Domu Książki przy ul. Sławkowskiej 10.

Pierwszą z zamieszczonych w zbiorze rycin jest „Brama Triumfalna” z wyobrażeniem św. Stanisława i Zygmunta Augusta, zwieńczona personifikacją Waleczności i Męczeństwa z Orłem Polskim i Pogonią Litewską po bokach. Na gzymsach i obramieniach „Bramy” znajdują się tarcze herbowe. W wydaniu trzecim Muczkwskiego grafika ta ma numer 2338. Umieszczenie jej na pierwszej stronie „Brudnopisu” stanowi zatem symboliczne otwarcie tego zbioru, niezależne od wydania właściwego, i świadczy o pewnej ogólnej koncepcji, która musiała towarzyszyć jego powstawaniu. Kolejne cztery grafiki („Bitwa”, dwie winiety ze stworami fantastycznymi i „Wizerunek Iwana Wasilewicza”) również nie odpowiadają kolejności w wydaniu trzecim, w którym występują pod numerami: 1195, 1265, 732. Dopiero karta szósta „Brudnopisu” rozpoczyna ciąg kolejnych przedstawień, który jest analogiczny do kolejności z wydania z 1849 roku. Cykl ten zakłócony został po numerze 660, po którym następują numery od 842 do 855 (*Rozmowy Salomona z Marchołem*).

Najbardziej interesujący w „Brudnopisie” jest jednak celowo skomponowany zestaw ilustracji biblijnych oraz wizerunków świętych, a także ilustracje do nieznanego wydania *Rozmów Salomona z Marchołem*.

Pierwszy cykl biblijny użyty był do wydania *Biblii* Jana Leopolda, zwanej Szarffenbergowską z 1561 roku, choć ryciny wykonane zostały do wydania tzw. *Biblii Lutra* z 1534 roku oraz w latach 1535, 1536, 1539, 1541 i 1545 drukowanych przez Jana Lufta w Wittemberdze. Muczkwski podaje również informację, iż część z tych rycin znalazła się w czeskim wydaniu *Biblii* z 1537 roku dokonanym u Seweryna Pawła z Kapyhory w Pradze. Są to numery od 1 do 108. Droga tych klocków drzeworytniczych prowadziła do Polski przez Czechy. Mikołaj Szarffenberg zakupił je prawdopodobnie od Bartłomieja Nietolickiego z Pragi. Opuściły one Wittembergę zapewne już przed 1550 rokiem, bo kolejne wydanie tzw. *Biblii Lutra* z tego roku ozdobione jest już innymi ilustracjami.

Kolejny ciąg numerowy, tzn. od 110 do 163 należy do drugiego wydania szarffenbergowskiego z 1575 roku. Umieszczona przed nimi winieta z numerem 109 użyta była przy publikacji konstytucji Zygmunta Augusta. Pod numerem 164 kryje się winieta zamykająca te dwa ciągi przedstawień religijnych. Odpowiada to zamysłowi Muczkwskiego w trzecim wydaniu *Zbioru drzeworytów...*. Przedstawienia religijne, głównie ilustrujące sceny biblijne, od numeru 165 do 183 pochodzą z nieznanych wydawnictw. Do wydania *Postylli* księdza Jakuba Wujka użyto klocków znajdujących się w „Brudnopisie” i trzecim wydaniu pod numerami od 184 do 248. Wydane były one po raz pierwszy w drukarni Siebeneicherowej, w dwóch częściach, w 1584 roku. Pomędzy numerami 249 – 272 znajdują się odbitki przeznaczone pierwotnie jako ilustracje do dzieła Jana Wuchaliusza *Żywoty Pana Jezusów*. Księga ta ozdobiana była większą ilością drzeworytów, a te odbite przez Muczkwskiego należą do większych formatów i wykonane zostały prawdopodobnie w 1539 roku. Kilka kolejnych kart o numerach od 273 do 280 pochodzi z nieznanych wydawnictw.

W wydaniu trzecim Muczkowski pomiędzy numerami 281 i 687 umieścił różne drzeworyty pochodzące z drukarni Scharffenberga (część z nich użyta została do wydanego tamże *Nowego Testamentu* w 1556 roku). W „Brudnopisie” ciąg ten kończy się na numerze 660, następnie pomiędzy dalszymi znajdują się jeszcze trzy ryciny ze strzechy szarffenbergowskiej: 679, 680 i 683. Po nich umieszczono dwie grafiki rodzajowe z numerami 842 i 844, po których następują ilustracje do *Rozmów Salomona z Marchołtem* – numery od 845 do 855. Znajdowały się one w którymś z nieznanych wydań z wieku XVI.

Na serii o Marchołcie kończą się w „Brudnopisie” całościowe cykle, do których analogie można znaleźć w trzecim wydaniu albumu Muczkowskiego. Następna grafika ma numer 1204 i pochodzi z *Kroniki świata* Marcina Bielskiego z roku 1554. Karty z numerami: 856, 859, 857, 858, o nieznanym pochodzeniu, przedzielone są wizerunkiem klęczącego Zygmunta I Starego (o numerze 1213). Rozrzucone na ostatnich czterech stronach „Brudnopisu” odbitki o numerach: 696, 700, 703, 718 należały do wydań *Kroniki świata* Marcina Bielskiego. Nieznane jest pochodzenie grafik o numerach: 809, 774, 817, 778, 779 i 772; 803, 835 i 839; 2344 oraz 2088.

Klocki w „Brudnopisie” odbite zostały na różnorodnych papierach - obydwa pierwsze cykle biblijne na tym samym rodzaju cienkiej bibułki. Natomiast poprzedzający je „Wizerunek Iwana Wasilewicza” odbito na grubym niebieskawym papierze. Drzeworyt otwierający zbiór powstał na papierze w kolorze kości słoniowej. Grafiki ilustrujące kiedyś *Postyllę* Wujka odbite są na różnej grubości bibule, a numery 208 i 237 na papierze białym, półkredowym. Również w dalszej części zbioru najczęstszym materiałem jako podkład jest różnorodna bibuła. Od numeru 477 do 528 mamy do czynienia z cienkim papierem; nr 529 – papier czerpany szary; nr 530 – papier czerpany biały; od numeru 531 do 844 – papier cienki biały. Drzeworyty z *Rozmów Salomona z Marchołtem* odbite zostały na tzw. papierze japońskim; następne ryciny od numeru 1204 do 748 na papierze białym cienkim; 718 – na papierze czerpanym szarym; 756 – na papierze czerpanym białym; 799, 719, 683, 774 817, 788, 779, 772, 803, 835 i 839 – na papierze czerpanym niebieskim; 761 na papierze białym cienkim; 2344 – na bibułce i ostatnia 2088 na cienkim papierze czerpanym białym.

Karta występująca pod numerem 530 posiada fragment znaku wodnego: IR-KOW, oraz nadruk na rewersie: KRAKÓW – DRUK W. L. ANCZYCA I SPÓŁKI⁵. Źródła podają rok 1875 jako datę powstania wydawnictwa Władysława Ludwika Anczyca. Jednak Karol Estreicher odnalazł samodzielne wydanie *Zbója galicyjskiego...* z roku 1848, składające się z dwóch kart⁶. Autorem tekstu jak i wydawcą był Władysław Anczyc. Założyć zatem należy, że w roku 1848 dawny powstaniec próbował już swoich sił na rynku wydawniczym, choć nie było to jeszcze przedsię-

⁵ Władysław Ludwik Anczyc, (1823 – 1883) wydawca, pionier nowoczesnego edytorstwa, pisarz dla ludu, poeta, dramaturg.

⁶ K. Estreicher, *Bibliografia Polska XIX stulecia*, T. I, Kraków, 1872.

wzięcie na skalę roku 1875. Pojawienie się na jednej z kart z „Brudnopisu” sygnatury Anczyca świadczyć może, iż byłby autorem tych odbitek. Mógł współpracować z wydawnictwem Uniwersytetu Jagiellońskiego i w jego ramach wykonywać próbne odbitki. Muczkowski we wstępie do trzeciego wydania informuje o bardzo złym stanie odnalezionych klocków, które wymagały napraw i dodatkowego opracowania. Anczyca mógł więc pracować przy odbitkach próbnych, których część skompletował we własny zbiór. Stąd też moje przypuszczenie, iż zakupiona w 1973 roku pozycja pochodzi z roku wydania *Zbioru drzeworytów...* Muczkowskiego i jest z nim związana jako materiał próbny. Dlatego też nazwałam ją „Brudnopisem Józefa Muczkowskiego”, czyli pierwszymi, nie zawsze najwyższej jakości, odbitkami, które znalazły swoje właściwe miejsce w trzecim wydaniu.

Zarówno „Brudnopis”, jak i *Zbiór drzeworytów...* należą do rzadkości w polskich zbiorach bibliotecznych. Niemal całe wydanie Muczkowskiego spłonęło w roku ukazania się. Nieliczne sprzedane egzemplarze znajdują się w Warszawie, Krakowie i Kórniku. Można przypuścić, że „Brudnopis” w tak uporządkowanej formie, jako jedna pozycja albumowa, zebrana w całość i określona w stosunku do trzeciego wydania (numerowanie kolejnych odbitek zgodne z numeracją Muczkowskiego) jest wyjątkiem w zbiorach polskich.

The University of Chicago Library is pleased to announce the acquisition of a new collection of books on the history of the United States. This collection, consisting of approximately 50 volumes, covers the period from the early colonial years to the present. The books are arranged in chronological order and include works by both American and foreign authors. The collection is available for loan to faculty and students of the University of Chicago. For more information, please contact the University of Chicago Library at 5408 S. University Avenue, Chicago, IL 60637. Phone: (773) 936-3300. Website: www.library.uchicago.edu

The University of Chicago Library is pleased to announce the acquisition of a new collection of books on the history of the United States. This collection, consisting of approximately 50 volumes, covers the period from the early colonial years to the present. The books are arranged in chronological order and include works by both American and foreign authors. The collection is available for loan to faculty and students of the University of Chicago. For more information, please contact the University of Chicago Library at 5408 S. University Avenue, Chicago, IL 60637. Phone: (773) 936-3300. Website: www.library.uchicago.edu

The University of Chicago Library is pleased to announce the acquisition of a new collection of books on the history of the United States. This collection, consisting of approximately 50 volumes, covers the period from the early colonial years to the present. The books are arranged in chronological order and include works by both American and foreign authors. The collection is available for loan to faculty and students of the University of Chicago. For more information, please contact the University of Chicago Library at 5408 S. University Avenue, Chicago, IL 60637. Phone: (773) 936-3300. Website: www.library.uchicago.edu